

Шварп Н. В. Психологічна компетентність викладачів ВНЗ медичного та фармацевтичного профілю / Н. В. Шварп // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. статей. Серія «Педагогіка і психологія». – Ялта : РВВ КГУ. – 2014. – Вип. 45. – Ч. 2. – С. 366-373.

УДК: 371.14

Шварп Н. В., кандидат педагогічних наук

Національний фармацевтичний університет

ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ВНЗ МЕДИЧНОГО ТА ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню психологічної компетентності викладача вищого навчального закладу. Проаналізовано поняття «професійна компетентність» та «психологічна компетентність». Розкрито зміст і структуру психологічної компетентності викладача, її значення у педагогічній діяльності. Наведено результати опитування викладачів медичних та фармацевтичних ВНЗ щодо певних компонентів психологічної компетентності. Надано пропозиції щодо реалізації шляхів формування та вдосконалення психологічної компетентності викладачів.

Ключові слова: викладач вищого навчального закладу, компетентність, педагогічна діяльність, професійна компетентність, психологічна компетентність.

Аннотация. Статья посвящена исследованию психологической компетентности преподавателя высшего учебного заведения. Проанализированы понятия «профессиональная компетентность» и «психологическая компетентность». Раскрыты содержание и структура психологической компетентности преподавателя, ее значение в педагогической деятельности. Приведены результаты опроса преподавателей медицинских и фармацевтических вузов относительно определенных компонентов психологической компетентности. Предоставлены предложения по

формированию и совершенствованию психологической компетентности преподавателей.

Ключевые слова: преподаватель высшего учебного заведения, компетентность, педагогическая деятельность, профессиональная компетентность, психологическая компетентность.

Annotation. The article is devoted the researching of psychological competence of teacher of higher educational establishment. The concepts «professional competence» and «psychological competence» are analysed. The maintenance and the structure of psychological competence of teacher and their`s value are exposed in pedagogical activity. The results of questioning of teachers of medical and pharmaceutical higher institutes are resulted in relation to the certain components of psychological competence.

Key words: the teacher of higher educational establishment, the competence, the pedagogical activity, the professional competence, the psychological competence.

Вступ. Формування потужного освітнього потенціалу, досягнення високого рівня підготовки фахівців стає можливим лише за умови підвищення якості вищої освіти. Сучасний стан освітнього простору України з тенденцією глобалізації та інтеграції у світовий освітній простір окреслює перспективи розвитку професії «педагог вищої школи». Вони складаються із підвищення соціального статусу викладача, здійснення концептуального змісту професійної діяльності і, головне, змін вимог до професійної компетентності викладача.

Проблеми, з якими зіштовхується процес реформування вищої, зокрема медичної та фармацевтичної, освіти в Україні, невирішені суперечності у системі взаємодії «викладач-студент» зумовлюють необхідність привнесення змін у систему підготовки викладацьких кадрів, її психологічної складової. Таким чином, сучасна парадигма вищої освіти зі зміною від когнітивно-орієнтованої до особистісно-орієнтованої висуває об'єктивну потребу у вивченні психологічної компетентності викладачів ВНЗ медичного і фармацевтичного профілю та спеціальній психологічній підготовці й

перепідготовці викладацьких кадрів для вищої медичної та фармацевтичної школи, як складової професіоналізму педагога.

У сучасних наукових дослідженнях, присвячених проблемам педагогіки і психології вищої школи (С. Вітвицька, А. Алексюк, Л. Подоляк, В. Юрченко та ін.) широко аналізуються проблеми викладання у вищому навчальному закладі, розкривається сутність педагогічної майстерності викладача, висвітлюються складові та зміст навчальної, організаційно-методичної та наукової роботи. Значне місце відводиться психологічному та спеціально-педагогічному компонентам як основним складовим такого системного явища, як професійна компетентність педагога. Значну увагу до вивчення психологічного компоненту педагогічної праці як невід'ємної складової професійної компетентності у своїх наукових працях приділяють багато науковців (Н. Кузьміна, Н. Тализіна, О. Бодальов, В. Сластьонін, А. Деркач, Ю. Фокін, В. Введенський, А. Москаленко, О. Полуніна).

Чисельні надбання сучасної психолого-педагогічної науки створюють основу для подальших досліджень феномену психологічної компетентності викладача вищого навчального закладу.

Формулювання мети статті та завдань. Мета статті полягає у теоретичному та емпіричному дослідженнях діяльнісно-рольового (знання, вміння, навички) і особистісного компонентів психологічної компетентності викладачів медичних та фармацевтичних ВНЗ та окреслення шляхів її формування.

Виклад основного матеріалу статті. Розглядаючи сутність та вимоги до психолого-педагогічної підготовки викладача вищої школи, можна сказати, що традиційними вимогами є високий рівень його науково-професійних знань. Специфіка педагогічної діяльності педагога вищої школи полягає у тому, що він співпрацює з тією категорією студентів, яка має різноманітні загальні та професійні інтереси і яка потребує від викладача володіння системою загальнокультурних, психолого-педагогічних знань, необхідних для організації та ефективної взаємодії в педагогічному процесі.

Професійна компетентність викладача містить соціально-психологічну складову як якість індивіда ефективно взаємодіяти з людьми; комунікативну складову як сукупність знань вмінь та навичок вербального та невербального спілкування; професійно-педагогічну складову як здатність до продуктивної і результативної взаємодії в умовах педагогічної системи. Професійна компетентність викладача є однією з передумов підготовки кваліфікованих кадрів у будь-якій галузі.

Зрозуміло, що професійна компетентність викладача повинна нерозривно поєднуватися з психологічною компетентністю – знаннями про психологічні закономірності навчання та виховання. Діяльнісно-рольовий компонент психологічної компетентності викладача реалізується, насамперед, у його взаєминах зі студентами, усвідомленості, адекватності і дієвості його психологічних знань. Особистісний компонент психологічної компетентності виявляється в психологічних настановах і цінностях; втілення знань психологічних закономірностей і власної психологічної компетенції в повсякденне життя і педагогічну практику. Але діяльність науково-педагогічного працівника ВНЗ, в першу чергу, спрямовується на читання лекцій, проведення семінарських, лабораторно-практичних занять та на високий рівень їхнього методичного забезпечення і не завжди визначається обов'язковим опануванням системною психологічною підготовкою, яка є значущою для фахівців будь-якої спеціалізації, але найбільш вагома у підготовці фахівців, які обрали професію типу «людина-людина»: лікарі, провізори, медичні сестри тощо. Необхідно пам'ятати, що навчання студента – це специфічна людська діяльність, яка є можливою лише на тому ступені розвитку психіки, коли вона здібна регулювати свої дії свідомою метою. У навчальній діяльності поєднуються не тільки пізнавальні процеси (пам'ять, мислення, увага, сприйняття, уява, уявлення), а й мотиви, емоції, воля. Щоб сформувати навчальну діяльність у студента, викладач повинен володіти методами діагностики всіх вищеназваних компонентів. Від цього залежить і правильність постановки цілей навчання, відбір змісту, форм, засобів контролю

та ін. На думку В. Ляудіса, системоутворюючою змінною навчальної діяльності виступають соціальні взаємодії студентів із викладачами. Основною умовою формування навчальної діяльності є структурування взаємодії викладача зі студентом на підставі урахування рівня розвитку останнього. Все це викликає необхідність нового підходу до викладання.

Перед викладачем вищої школи постають психологічні та психолого-педагогічні завдання, які полягають у якісно принциповій відмінності викладацької діяльності, у здатності через сумісну діяльність, особистісно значущу для кожного студента, через систему позитивних міжособистісних відносин не тільки забезпечити, але й активно сприяти формуванню особистості соціально адаптованого професіонала. Досягнення високого рівня психологічної компетентності викладача є найважливішою умовою активізації процесу учіння студентів, розвитку творчості, мотивації до професійного зростання та активної самоосвіти.

З. Курлянд розглядає такі ознаки готовності до педагогічної діяльності, що мають, в першу чергу, психологічне підґрунтя: педагогічна свідомість, емоційно-позитивне ставлення до суб'єкту, об'єкту і засобу діяльності; знання про структуру особистості учня, вікові зміни, цілі й засоби педагогічного впливу в процесі її формування і розвитку; педагогічні уміння щодо організації та здійснення навчально-виховного впливу на особистість, що формується, та прагнення до спілкування [1]. Т. Морозова, вивчаючи проблему оцінювання педагогічної діяльності, розглядає серед інших такі психологічні компоненти професійної компетентності педагога: знання психолого-педагогічних основ навчання; володіння базою знань із вікової та педагогічної психології учнів, колективу й методів їх діагностики; володіння формами та методами педагогічної взаємодії, принципами аналізу та самоаналізу [3].

На думку Є. Клімова, підготовленість у сфері психології – це перш за все чіткі уявлення про специфічну психічну реальність, які супроводжуються позитивним афективним тоном, пов'язані з великим інтересом до неї та готовністю контактувати з нею в міжособистісному спілкуванні. У

психологічно підготовленого педагога має бути «загострене відчуття піднесення» сторонніх людей, а не просто певні вербальні та концептуальні знання [2, с. 87].

Л. Подоляк, В. Юрченко визначають психологічну компетентність викладача як сталу підструктуру педагогічної свідомості й самосвідомості особистості педагога яка складається із взаємопов'язаного комплексу психологічних новоутворень, єдність функціонування якого забезпечує оптимальне здійснення викладачам професійно-педагогічної діяльності. Виявляється вона, на думку авторів, у змісті та формах психолого-педагогічних впливів на студента у процесі фахової підготовки [5, с. 293].

Н. Кузьміна та Л. Мітіна до структури психолого-педагогічної компетентності викладача включають здатність педагога до самостійного розв'язання педагогічних завдань, які сприятимуть особистісному розвитку того, хто навчається. В системі професійного знання педагога повинні бути представлені такі психологічні компоненти: диференційно-психологічний – знання про особливості засвоєння навчального матеріалу відповідно до індивідуальних та вікових характеристик; соціально-психологічний – знання про особливості навчально-пізнавальної та комунікативної діяльності навчальної групи і конкретної особистості у ній, особливості взаємовідносин та спілкування; аутопсихологічний – знання про позитивні та негативні сторони своєї професійної діяльності, особливості своєї особистості та її характерні якості [4].

У дослідженні О. Полуніної окреслені базові складники структури психологічної компетентності викладача ВНЗ, які визначаються такими показниками: уміння педагогічно осмислювати і вирішувати педагогічні ситуації, активність викладача в інноваційній діяльності, емпатійність, рефлексивність, переважання мотивації досягнення, схильність до професійно-психологічного саморозвитку [6].

Викладач має прагнути зробити студента активним, свідомим та самостійним учасником процесу навчання. Тому завдання науково-

педагогічного працівника – формувати у студентів мотивацію самовдосконалення, прищеплювати навички та вміння вдосконалювати власну особистість упродовж усього життя. Упоратися з цим дуже складним завданням вдається не кожному науково-педагогічному працівнику, а тільки тим, які є справжніми майстрами своєї справи. Більшість викладачів доволі скептично ставляться до опанування психологічними основами навчання та виховання, вважаючи це прерогативою шкільної підготовки. Але ми вважаємо, що ніякі сучасні технічні засоби навчання, високоякісне методичне забезпечення навчального процесу не буде ефективним у повній мірі без знання психології студента і студентської групи.

Протягом 2013-2014 р.р. нами було проведено психолого-педагогічні дослідження серед викладачів Івано-Франківського, Дніпропетровського, Харківського медичних університетів та Національного фармацевтичного університету. У дослідженні прийняли участь 120 викладачів.

За допомогою опитування вивчалися прояви діяльнісно-рольового (знання, вміння, навички) та особистісного компонентів психологічної компетентності викладачів медичних та фармацевтичних ВНЗ.

За результатами опитування ми отримали такі варіанти відповідей: більшість опитуваних викладачів, а саме 41,6%, наголошують на тому, що враховують у своїй діяльності психологічні особливості студентського віку, але не розкривають, які саме та яким чином; 15% опитаних взагалі не замислюються над цим питанням; 2,5 % респондентів будують свою взаємодію зі студентами на підставі різних організаційних підходів до навчання на перших та випускних курсах; 13,3% викладачів взагалі не знайомі з психологією студентського віку; 5,8% опитаних педагогів враховують культурологічні та релігійні відмінності студентів іноземних держав; 7,5% – прагнення молоді до лідерства та авторитету в групі; 5% – юнацький максималізм; 7,5% – прагнення сучасного студента до самоствердження; 5% – чутливість емоційної сфери; 10% – різні рівні когнітивних здібностей і можливостей; 10% – становлення особистості й важливість педагогічного впливу на цей процес; 2,5% –

інфантильність студентів; 2,5% викладачів вважають, що старші є безумовним авторитетом для молодших, і лише 2,5% враховують психологічні особливості студентів для підвищення мотивації до навчальної діяльності.

Можливо, це пов'язано з тим, що психологічна інформація, яку викладачі отримують під час відвідування заходів, спрямованих на психологічне просвітництво, та навчання на курсах підвищення кваліфікації, значно розходиться із життєвими емпіричними психологічними знаннями або педагогічними стереотипами викладачів, що, в свою чергу, викликає недостатню мотивованість з приводу власного психолого-педагогічного зростання.

Таким чином, вважаємо за доцільне посилення психологічної підготовки викладачів вищих медичних та фармацевтичних навчальних закладів освіти. Для виконання цього завдання необхідно, по-перше, відповідно до сучасних вимог професійної педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі на нормативному рівні здійснювати додаткову підготовку педагогів вищої школи. Однією з обов'язкових умов роботи викладача у вищому навчальному закладі, згідно із Законом «Про вищу освіту», має наявність спеціальної професійної педагогічної освіти, що здобувається в рамках магістратури за спеціальністю «Педагогіка вищої школи».

По-друге, згідно із наказом № 48 від 24 січня 2013 року Про затвердження Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів проводити навчання за програмою довгострокового підвищення кваліфікації, яке спрямовується на оволодіння, оновлення та поглиблення працівниками спеціальних фахових, науково-методичних, педагогічних, соціально-гуманітарних, психологічних, правових, економічних та управлінських компетентностей, у тому числі вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду, що сприяє якісному виконанню ними своїх посадових обов'язків, розширенню їх компетенції тощо.

По третє, під час навчання та самоосвіти викладачів доцільно приділяти особливу увагу питанням, які стосуються психологічних особливостей студента; психологічних аспектів управлінської діяльності; педагогічного спілкування; професійної діяльності викладача; психології навчальної діяльності взагалі та психологічних механізмів і конкретних психологічних прийомів проблемного навчання, особистісно-орієнтованого підходу в освіті, психологічних умов підвищення мотивації студентів, психології ігрового та тренінгового навчання. Посилити психолого-педагогічну підготовку викладачів ВНЗ у всіх видах навчання за рахунок проведення лекцій, семінарів, тренінгів, присвячених проблемам вікового розвитку студентів або питанням їхніх індивідуальних особливостей, пізнавальної, мотиваційної та емоційно-вольової сфери.

Висновки. Таким чином, під психологічною компетентністю викладача ВНЗ розуміють знання психології викладацької та навчальної діяльності, вікових й індивідуально-психологічних особливостей студентів як суб'єктів професійної освітньої діяльності, психологічних особливостей міжособистісного спілкування тощо. До числа актуальних проблем формування психологічної компетентності викладача відносяться можливість подолання педагогічних стереотипів, його психологічної підготовленості, підвищення кваліфікації викладачів, їх готовності до використання психологічних знань при використанні інноваційних технологій навчання та ін. Подальшу перспективу досліджень вбачаємо у вивченні найбільш значущих професійних (практичних) умінь в межах психологічної компетенції викладачів ВНЗ медичного та фармацевтичного профілю.

Література:

- 1. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін. ; За ред. З. Н. Курлянд. – К. : Знання, 2007. – 226 с.*
- 2. Педагогическая психология : учеб. / Под ред. Н. В. Ключевой. – М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 400 с.*

3. *Діагностика успішності педагога / Упоряд. Т. В. Морозова – Х. : Веста : Видавництво «Ранок», 2007. – 25 с.*

4. *Сластенин В. А. Педагогика : учеб. пособ. / В. А. Сластенин [и др.]. – 3-е изд. – М., 2000 – 512 с.*

5. *Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : підруч. / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Каравелла, 2011. – С. 293.*

6. *Полуніна О. В. Психологічна компетентність викладача вищого педагогічного навчального закладу як чинник успішності управління процесом учіння студентів : Автoref. дис. ... канд. психол наук : 19.00.07 / О. В. Полуніна ; І-нт психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2004. – 16 с.*

References:

1. *Pedagogika visshoyi shkoli : navsh. posib. / Z. N. Kurlyand, R. I. Hmeluk, A. V. Semenova ta in. ; Za red. Z. N. Kurlyand. – K. : Znannya, 2007. – 226 s.*

2. *Pedagogicheskaya psihologiya : uheb. / Pod red. N. V. Klyevoy. – M. : VLADOS-PRESS, 2003. – 400 s.*

3. *Diagnosnika uspishnosti pedagoga / Uporyad. T. V. Morozova – H. : Vesta : Vidavnitstvo «Ranok», 2007. – 25 s.*

4. *Slastenin V. A. Pedagogika : uheb. posob. / V. A. Slastenin [i dr.]. – 3-e izd. – M., 2000 – 512 s.*

5. *Podolyak L. G. Psihologiya vihoi shkoli : pidruh. / L. G. Podolyak, V. I. Yurhenko. – 3-te vid., vipr. i dop. – K. : Karavella, 2011. – S. 293.*

6. *Polunina O. V. Psihologihna kompetentnist vkladaha vihogo pedagogischnogo navhalnogo zakladu yak chinnik uspishnosti upravlinnya procesom uchinnya studentiv : Avtoref. dis. ... kand. psihol nauk : 19.00.07 / O. V. Polunina ; I-nt psihologii im. G. S. Kostyuka APN Ukraini. – K., 2004. – 16 s.*